

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 8, "Salât", 48, "Cihâd", 33, "Rıkkâk", 39, 41; Müslim, "İmân", 312, "Zikr", 14, 16-18, "Fiten", 133-135; İbn Mâce, "Zühd", 32; Tirmizî, "Zühd", 5; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Fethullah Huleyf), Beyrut 1970 — İstanbul 1982, s. 323-365; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnâ*, XVI (nşr. Emîn el-Hülî), Kahire 1380/1960, s. 431-433; a.m.f., *Şerhu'l-Uşûl'l-hamse* (nşr. Abdülkerim Osman), Kahire 1384/1965, s. 734-738; Bağdâdî, *Uşûl'd-dîn*, İstanbul 1346/1928 — Beyrut 1401/1981, s. 228-239, 242-246; Cüveynî, *el-Akîdetü'n-Nizâmiyye* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Kahire 1367/1948, s. 58-64; Gazzâlî, *İhyâ*, Kahire 1332 — Beyrut 1402-1403/1982-83, IV, 516-517; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâitihü'l-ğayb*, Kahire 1934-62 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî), I, 8; Ebû'l-Muîn en-Nesevî, *Tebşîratü'l-edille*, Süleymaniye Ktp., Fâtiḥ, nr. 2907, vr. 213^a-219^b; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hâdî'l-ervâḥ*, Kahire, ts. (Mektebetü Nehdati Mısır), s. 280-315; *Lisânü'l-'Arab*, "âhîret" md.; İbn Kesîr, *en-Nihâye* (nşr. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî), Kahire 1389/1969, I, 228-232; Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâ'id*, İstanbul 1315 — İstanbul 1966, s. 132-151; Fuzûlî, *Maṭla'u'l-i'tikâd* (nşr. Muhammed b. Tâvit et-Tancî), Ankara 1381/1962, s. 77-87; Tehânevî, *Keşşâf*, "âhîret" md.; Zebîdî, *İlhâfû's-sâde*, Kahire 1311 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî), II, 213-221; X, 462-465; *Keşfü'z-żunûn*, I, 260, 1163; *İzâhu'l-meknûn*, I, 59, 107, 171, 275; II, 168, 410; E. I. J. Rosenthal, *Judaism and Islam*, London 1961, s. 17-18; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "likâ", "âhîret" md.leri; Hasan el-Mustafavî, *et-Taḥkîk ft kelimâti'l-Kur'âni'l-Ke'im*, "âhîret" md.; *Akâdî, el-Kur'ân ve'l-insân* (Mevsû'a içinde), Beyrut 1390-91/1970-71, IV, 189-190; Ferid Vecdî, *DMİ*, I, 89-103; Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir 1987, s. 184-209; Ö. R. Doğrul—İ. H. İzmîrli, "Âhîret", *İTA*, I, 158-170; D. B. Macdonald, "Kıyâmet", *İA*, VI, 776-780; A. S. Tritton, "Âkhira", *El²* (Fr.), I, 335.

BEKİR TOPALOĞLU

AHİZÂDE ABDÜLHALİM EFENDİ

(ö. 1013/1604)

Osmanlı âlimi, şair ve hattat.

Kazasker Ahîzâde Mehmed Efendi'nin oğlu ve Şeyhülislâm Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin büyük kardeşidir. İstanbul'da doğdu. Devrinin ünlü âlimlerinden ve bu arada Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'den ilim tahsil etti. Pîr Mehmed Dede'den sülûs ve nesih yazıyı öğrendi. Yeni İbrâhim Paşa, Kasım Paşa, Yeni Ali Paşa, Şah Sultan, Hasekî, Sahn-ı Semân, Şehzade ve Üsküdar Vâlide Sultan medreselerinde müderrislik yaptı. Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulundu. 1596 ve 1599 yıllarında iki defa Anadolu kazaskeri, 1601'de de Rumeli kazaskeri oldu. İki yıl sonra bu görevinden ayrılan Ahîzâde 12 Haziran 1604 ta-

rihinde İstanbul'da şirpençeden vefat etti ve evinin karşısındaki Çukur Medrese'ye bitişik türbeye defnedildi.

Halîmî mahlasıyla şiirler yazan Ahîzâde'nin tertip ettiği vakfiyeler, şer'î hüccet ve temessük* ler kendisinden sonra örnek alındı. Çiçek ve özellikle lâle yetiştirmeye meraklıydı; bu arada bazı yeni lâle türleri de elde ettiği bilinmektedir.

Bazı risâleleri yanında başlıca eserleri şunlardır: 1. *Ta'likâ 'ale'l-Hidâye ve ba'zî şürûhihâ*. Eserin bazı yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Esad Efendi, nr. 922; Hacı Beşir Ağa, nr. 199/448). 2. *Terceme-i Şevâhidü'n-nübüvve*. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 286; Çelebi Abdullah, nr. 253) yazmaları bulunan bu eserin *Nevâhidü'l-fütüvve fi tercemeti Şevâhidi'n-nübüvve* adıyla müellif hattı bir nüshası da aynı kütüphanededir (Fâtiḥ, nr. 4275, 523 varak). Bazı nüshalarda eserin adı *Şevâhidü'n-nübüvve Tercümesi* şeklinde geçmektedir (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu, nr. 722; Lâleli, nr. 2023; Hamidiye, nr. 633; Hacı Mahmud Efendi, nr. 4376). 3. *Muḥtaşarü'd-Dürer ve'l-Ğurer* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 454/1, 232 varak). Ayrıca *el-Eşbâḥ ve'n-nezâ'ir*, *Câmi'u'l-fuşûleyn*, *ed-Dürer ve'l-Ğurer* ve *Şerhu'l-Miftâḥ* adlı eserlere hâşiyeler yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Atâi, *Zeyli Şakâik*, İstanbul 1268, II, 494-497; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, Kahire 1284 — Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), II, 319-322; Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtın* (nşr. İbnülemin Mahmud Kemâlî), İstanbul 1928, s. 243; *Sicill-i Osmanî*, III, 302; *Osmanlı Müellifleri*, I, 228; *İzâhu'l-meknûn*, I, 601; *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 504; *Kehhâle*, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Dimaşk 1376-80/1957-61 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî), V, 97; *TA*, I, 54.

HASAN GÜLEÇ

AHİZÂDE HÜSEYİN EFENDİ

(ö. 1043/1634)

İdam edilen

ilk Osmanlı şeyhülislâmı.

980'de (1572) doğdu. II. Selim devri kazaskerlerinden Ahîzâde Mehmed Efendi'nin oğludur. İlk tahsilinden sonra Hoca Sâdeddin Efendi'ye intisap ederek 1589'da mülâzım oldu. Çeşitli yerlerde ve daha sonra da İstanbul'daki Sahn-ı Semân (1599), Şehzade (1601), Süleymaniye (1601), Süleymaniye Dârülhadis (1603) ve Hâkâniyye-i Vefâ (1603) gibi medreselerde müderrislik yaptı. Ardından kadılık mesleğine geçerek 1604-1632 yılları arasında Bursa kadılığı, üç kere İstanbul kadılığı, iki kere Anadolu, üç kere de Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulundu. Bu görevlerden ayrıldığı dönemlerde ise Rodoscu, Prevadi, Galata ve Gelibolu gibi kadılıklar *arpalık** olarak kendisine verildi. 1632 yılı başlarında sipahilerin ayaklanması ve Hâfiz Ahmed Paşa'nın idamı ile sonuçlanan olaylar sırasında Şeyhülislâm Yahyâ Efendi azledilerek meşihat Ahîzâde Hüseyin Efendi'ye verildi (10 Şubat 1632).

İki yıla yakın bir müddet bu makamda kalan Ahîzâde'nin şeyhülislâmlığı sırasında IV. Murad Bursa'ya giderken halkın şikâyeti üzerine herhangi bir soruşturma yapmadan İznik kadısını idam ettirmişti. Bu hareketi ilmiye mesleğine ve hukuka ağır bir darbe olarak gören Hüseyin Efendi, Vâlide Kösem Sultan'a bir tezkire göndererek ulemâya riayet edilmesini, kendisinin yolda oğluna nasihatta bulunmasını istemişti. Diğer taraftan Hüseyin Efendi'yi çekemeyen bazı garazkârlar ise onun padişahı hal için gizli toplantılar yaptığı yolunda haber yaymışlardı. Bunun üzerine Vâlide Sultan da Bursa'da bulunan IV. Murad'a şeyhülislâmın tezkiresi ile birlikte bir mektup göndererek İstanbul'da durumun karışık olduğunu ve acele gelmesini bildirdi. Haberi alan hükümdar hemen İstanbul'a gelerek şeyhülislâmın ve oğlu İstanbul kadısı Seyyid Mehmed Efendi'nin Kıbrıs'ı sürülmesini emretti. Ahîzâde ve oğlu ayrı ayrı gemilere bindirilerek yola çıkarıldı. Fakat hiddetini yenemeyen padişah ölüm fermanı vererek bostancıbaşıyı arkalarından gönderdi. Gemiden alınan Hüseyin Efendi Büyükkçekmece civarında idam edilerek cesedinin bulunmaması için kumsala gömüldü. Oğlu ise bindiği gemi denize açıl-

Ahîzâde Abdülhalim Efendi'nin *Nevâhidü'l-fütüvve fi tercemeti Şevâhidü'n-nübüvve*'sinden ilk sayfa (Süleymaniye Ktp., Fâtiḥ, nr. 4275 vr. 1^a)

miş olduğundan kurtuldu. Osmanlı geleneğinde ilmiye sınıfında en ağır ceza sürgün iken IV. Murad'ın ilk defa bu kuralı çiğneyerek önce bir kadıyı, sonra da bir şeyhülislâmı idam ettirmesi çeşitli huzursuzluklara sebep oldu. İdam kararında, şeyhülislâmın askerini ayaklanması sırasındaki tutumunun ve özellikleri IV. Murad'ın kardeşlerini öldürmeyeceğine dair verdiği söze asker adına kefil olmasının da etkili olduğu söylenmiştir.

Bilgili ve gayretli bir kimse olan Ahîzâde Hüseyin Efendinin devrin siyasî olaylarının devamlı içerisinde bulunması, yıpranmasına sebep olmuştur. Tarihçi Solakzâde, padişahın temayülüne uygun fetvalar verdiğini belirtmekte, sigara konusundaki fetvasını buna misal göstermekte ve Hüseyin Efendi'yi tenkit etmektedir. Ahîzâde, Fatih'te Çukur Medrese adıyla bilinen bir medrese inşa ettirmiş, ayrıca Balat'ta bir kiliseyi camiye çevirerek buraya çeşitli gelirler tahsis etmiştir. Aynı zamanda şair olan Hüseyin Efendi şiirde Hüdâi mahlasını kullanmıştır. Kâtip Çelebi bazı eserlere hâşiyeler yazdığını söylemekte fakat isim belirtmemektedir (bk. *Fezleke*, II, 162).

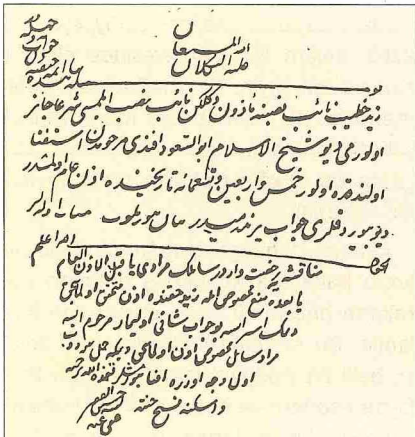
BİBLİYOGRAFYA :

Atâi, *Zeyl-i Şakâik*, İstanbul 1268, s. 755-757; Kâtip Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1287, II, 160-162; Solakzâde, *Târih*, İstanbul 1297, s. 753; Naimâ, *Târih*, İstanbul 1281-83, III, 191-196; *Devhatü'l-meşâyiḥ maa zeyl*, s. 48-50; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, I, 128; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 446-449; İ. H. Danişmend, *Kronolojî*, İstanbul 1972, III, 358; Câhid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 332, 561; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 223-224.

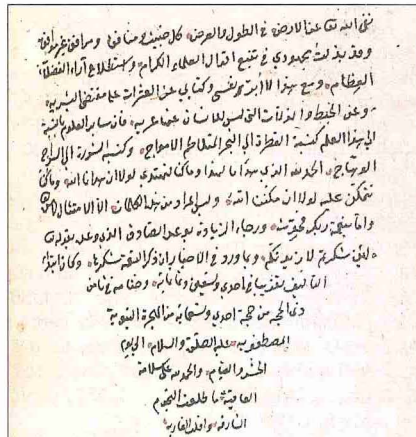

MEHMET İPŞİRLİ

Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin bir fetvası
(*İlmiyye Salnâmesi*, s. 449)

Ahîzâde Yûsuf Efendi'ye ait *Zahîretü'l-^ukbâ*'nın müellifi nüshasından son sayfa (Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 430)

AHİZÂDE YÛSUF EFENDİ

(ö. 905/1500)

Tokatlı Hanefî fakihî.

Ahî Çelebi diye de tanınır. Sultan II. Bayezid devri âlimlerinden olup babasının adı Cüneyd'dir. Önce Ahmed Kırîmî'den, daha sonra Sultan Bayezid'in hocası Molla Selâhaddin'den ve Molla Hüsrev'den ders aldı. Sırasıyla Bursa Molla Hüsrev, Edirne Haceriyye (Taşlık), İstanbul Kalenderiyye ve Vezir Mahmud Paşa medreselerine müderris oldu. Daha sonra Bursa Sultaniye Medresesi'ne ve oradan da Semaniye (sahn-ı semân) medreselerinden birine tayin edildi. Bugün Fâtiḥ Camii yakınlarındaki Dârüşşafaka caddesinde bulunan Ahîzâde Camii'ni yaptırıp kitaplarını da oraya vakfeden Ahîzâde Yûsuf Efendi, Sahn Medresesi'nde müderris iken vefat etti ve bu caminin hazîresine defnedildi. Vefat tarihi bazı kaynaklarda 902 (1497) ve 904 (1499) olarak da geçer.

Ahîzâde'nin en önemli eseri *Zahîretü'l-^ukbâ fi şerḥi Şadri's-şerî'ati'l-^uzmâ*'dır. Tâcüşşerîa Mahmûd b. Ahmed'in *Vikâyetü'r-rivâye fi mesâ'ili'l-Hidâye* adlı eserine torunu Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullah b. Mes'ûd'un yaptığı şerhin (ki müellifin lakabı olan *Sadrüşşerîa* adıyla tanınmıştır) hâşiyesi olan eser, 891-901 (1486-1496) yılları arasında telif edilmiştir. Birçok kütüphanedeki yazmaları yanında Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'nde müellif hattıyla bir yazması da bulunan (bk. A. Rıza Karabulut, sütun 705) bu eser, *Hâşiyeye-i Çelebi*

diye de tanınmış olup birkaç defa basılmıştır (Kalkûta 1245; Leknev 1873, 1882, 1304; Lahor 1897; Kanpür 1878). Ahîzâde'nin nahiv, mantık ve belâgatla ilgili tarifleri semalarla gösteren *Zübdetü't-tâ'rifât* adlı eseri de Osman Azmî b. Ahmed'in bazı ilâveleriyle basılmıştır (İstanbul 1285, 1308). Ayrıca *Terceme-i Ferâiz-i Sirâciyye, Muḥtaşaru (Müntehabü) Fetâvâ'î Kâdîhân* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1080; Yozgat, nr. 317), *Ta'likât alâ Tefsîri'l-Beyzâvî* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 184) adlı henüz basılmamış eserleriyle küfre götüren lafızları açıklayan akaidle ilgili *Hediyyetü'l-mühtedîn (Hidâyetü'l-mehdiyyîn)* adlı matbu (İstanbul 1403/1983) bir risâlesi vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1227, 2021-2022, 2043; Taşköprizâde, *Şakâ'ik (Vefeyât içinde)*, Bulak 1299, I, 308-309; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, I, 42; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye* (nşr. M. Bedreddin Ebû Firâs), Kahire 1324, s. 226-227; *Hediyyetü'l-^uarifîn*, II, 563; *Osmanlı Müellifleri*, II, 53; Brockelmann, *GAŁ*, I, 468; II, 293; *Suppl.*, I, 646; II, 318; Ziriklî, *el-^ulâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IX, 296; *Kehhâle, Mu'cemü'l-mâ'ellifîn*, Dimaşk 1376-80/1957-61 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâ'i't-türâsî'l-Arabî), XIII, 286; A. Rıza Karabulut, *Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesindeki Türkçe-Farsça-Arapça Yazmalar Kataloğu*, Kayseri 1982, sütun 705.

HALİT ÜNAL

AHKÂF SÜRESİ

(سورة الأحقاف)

Kur'an-ı Kerim'in kırk altıncı sûresi.

Ahkâf, lugatta "uzun, meyilli ve yüksek kum yığını" mânasına gelen hıkfın çoğulu olup, "eğri bûğrük kum tepeleri" demektir. Kur'an-ı Kerim'de Âd kavmi'nin, Hz. Hüd tarafından imana davet edildikleri sırada yaşadıkları yerin adı olarak geçer. Kaynaklarda bu yerle ilgili farklı bilgiler verilmektedir. Buranın Yemen'in Sihr mıntıkasında denize bakan yüksek kumluk bölge, Arabistan'ın güneyinde Uman ile Mehre arasında bir vadi veya Uman ile Hadramut arasında kalan geniş çölü olduğu ileri sürülmüştür. Araplar, umumiyetle yarımadanın güneyindeki kendilerince fazla bilinmeyen kum çölüne bu adı verilerlerdi.

Ahkâf sûresi, adını yirmi birinci âyette geçen *ahkâf* kelimesinden almıştır; "hâ-mîm" ile başlayan ve Mushaf'ta ardarda dizilmiş bulunan yedi sürenin so-